

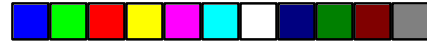

Peter Hansen

Frivillig repatriering - en beskrivelse og kritik af et ideal

Frivillig repatriering opfattes af mange som en naturlig, ideel og uproblematisk løsning på verdens flygtningeproblem.

Idealiseringen sker ikke med eksplicit reference til positive erfaringer fra tidligere repatrieringsprojekter, men derimod på baggrund af en bestemt verdensopfattelse og forståelse af flygtninge og identitet.

I UNHCR's højkommisær Sadako Ogatas officielle beretning for 1991 beskrives frivillig repatriering som løsningen på verdens flygtningeproblem. „Frivillig repatriering er den mest ønskværdige af alle varige løsninger...“ (UNHCR i Aleinikoff 1995:273). Repatriering anses også af forskere på flygtningeområdet for at være den bedste løsning.

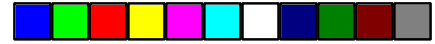
‘Alle støtter ideen om frivillig repatriering - den idelle, bedste, foretrukne, mest ønskværdige løsning.’ (Stein i Warner 1994).

I stedet for at tage det naturlige og selvfølgelig i repatriering for givet, vil jeg forsøge at beskrive, hvad der muliggør en sådan idealiserende opfattelse. Idealiseringen af frivillig repatriering baseres ikke på positive erfaringer fra tidligere repatrieringsprojekter (jvf. Allen & Morsink 1994:1), eller med nogen eksplicit reference til, hvad et hjem er, og hvad det vil sige at vende tilbage dertil (jvf. Warner 1994:161), men derimod primært på en bestemt forestillingsverden. For at finde logikken bag idealiseringen af repatriering som den eneste varige løsning på flygtningeproblemet, er det med andre ord nødvendigt at beskrive den verdensopfattelse og forståelse af flygtninge og identitet, som ligger implicit i idealiseringen af repatriering.

Forskning og information om repatriering er i det hele taget meget mangelfuld. Det skyldes for det første, at det er svært at indsamle information, når flygtningen først har forladt eksilet, idet de muligheder for kontrol og dataindsamling, som et eventuelt ophold i en flygtningelejr giver, ikke længere er til stede. For det andet foregår langt den største frivillige repatriering under uløste konflikter, hvorved forsk-

ning i mange tilfælde vanskeliggøres. For det tredje er repatriering en forholdsvis ny måde at forsøge at løse flygtningeproblemet på, hvorfor der af gode grunde ikke er nogen tradition for at forske i, hvordan og hvorfor mennesker vender hjem til det sted de flygtede fra. For det fjerde skyldes den mangelfulde forskning, at repatriering umiddelbart kan fremstå som den mest ‘naturlige’ og problemfri løsning, hvorfor repatriering i manges øjne slet ikke udgør noget relevant forskningsområde (Rogge 1994:21). I mit forsøg på at stille spørgsmål ved det selvfølgelig og naturlige i repatriering vil jeg anvende et lille udsnit af det begrænsede empiriske materiale, som på trods af de ovenfor beskrevne forhold, har repatriering som emne.

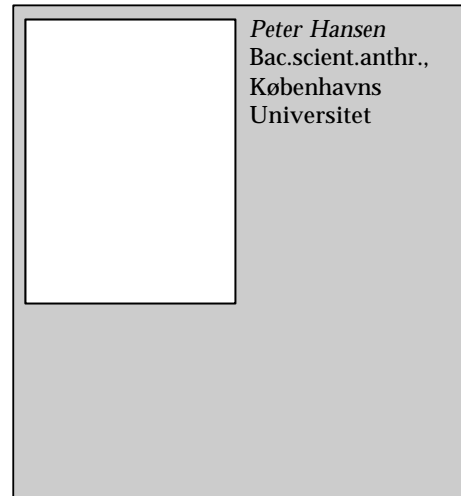
Jeg vil argumentere for, at et generelt problem i forståelsen af flygtninge og i idealiseringen af repatriering findes i den fejlagtige opfattelse, at menneskets identitet er statisk og udelukkende givet ved et tilhørsforhold til et bestemt sted. Et andet problem er, at forståelsen baseres på uafklarede antagelser om, hvad et hjem er, og hvad det vil sige at vende tilbage dertil. Endelig er det et problem, at flygtningeforståelsen centrerer sig omkring en entydig, homogeniserende og essentialiserende kategorisering af flygtninge, der forvrænger eller totalt udelader flygtningenes egne oplevelser og forståelser. Omdrejningspunktet i dette essay vil derfor være forholdet mellem den eksterne forståelsesramme, som flygtningen bevæges og bevæger sig i, og inden for hvilken repatriering kan siges at være en logisk og uproblematisk løsning, samt beskrivelsen af, hvorledes denne forståelse er utilstrækkelig og hviler på et illegitimt grundlag.

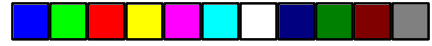
Repatriering i den nationale orden

En flygtning defineres i Genevekonventionen af 1951 som en person, der på baggrund af en velbegrunder frygt for at blive forfulgt på grund af race, religion, nationalitet, politisk overbevisning eller medlemskab i en bestemt social gruppe, er uden for den nationalstat som vedkommende er statsborger i, og som ikke kan, eller, på baggrund af en sådan frygt, ikke vil benytte sig af det lands beskyttelse (Aleinikoff 1995:259). I praksis er der tale om et tab af medlemskab til et nationalstatsligt fællesskab.

Organiseringen af verden i nationalstater er nøglen til forståelsen af selve produktionen af flygtninge og de tiltag, som iværksættes for at løse problemet. Fremkomsten af flygtninge, nationalisme og nationalstater går hånd i hånd. Med Lisa Malkkis (1992) ord, bevæger flygtninge sig i en *national orden*. Den nationale orden betegner inddelingen af verden i suveræne rumligt diskontinuerlige nationalstatslige fællesskaber; en orden hvis fundament er en stedbunden metafysik¹ ('sedentary metaphysics'), hvor mennesket forestilles at have identitetsgivende rødder, der bedst plejes, hvis de er velplantede i hjemlandets muld (ibid:31). Mennesket hører naturligt hjemme i distinkte, essentialiserede kulturfællesskaber; hjemlandet er det ideelle bosted ('ideal habitat'), et ideelt sted, hvor mennesket har en uproblematisk identitet og kultur, hvor der er fred og stabilitet, et socialt rum at leve og færdes i og ikke mindst en fremtid (Malkki 1995a:509). Den nationale ordens stedbundne metafysik har med Daniel Warners beskrivelse et skær af matematisk klarhed ('liberal mathematics') over sig, idet der sættes lighedstegn mellem menneske, homogen gruppe, sted og hjem (Warner 1994:160).

Når mennesket befinder sig uden for det fysiske og sociale rum, som det er naturligt og selvfølgelig medlem af, trues selve den nationale ordens stedbundne metafysiske fundament. En flygtning er netop ikke fastboende. At bevæge sig uden for de ideelle omgivelser er, set fra den nationale ordens perspektiv, ensbetydende med at afføre sig ens identitetsgivende klæder². Flygtninge beskrives da ofte også som liminale personer i den nationalstatslige orden, idet de passer til Turners berømte karakterisering af liminale personer som 'nøgne utilpassede mennesker' eller 'udifferentieret rå materiale' (Turner i Malkki 1992:34). Flygtninge er en anomali i en funktionalistisk forestilling om stabile og homogene samfund, der tager deres naturlige plads på landkortet. De er altså ikke alene karakteriserede ved et tab af medlemskab til en nationalstat, men også ved tab af identitet, fællesskab og hjem. Flygtningens identitetsgivende rødder hænger, med risiko for at udtørre, visne og dø, blafrende og ubeskyttede i vinden. Flygtninge er, hvis ikke ligefrem patologiske, så i det mindste et problem for den nationale orden, et problem, der må gøres noget ved.

At repatriere er at genskabe orden, at forsøge at samle det brogede globale puslespil, hvis brikker af etniske identiteter for en stund ser ud til ikke at passe sammen. Inden for den nationale ordens logik, vil flygtninge selvfølgelig have et ønske om at vende tilbage til deres hjemland. Desuden er livet i eksil jo noget af en prøvelse for menneskets blotlagte og flagrende rødder. Hvem ønsker at være uden identitet, fællesskab og hjem? Med andre ord opfattes repatriering ikke som en mulighed, men nærmere som en logisk konsekvens og selvfølgelighed. Endvidere opfattes selve det at vende tilbage til ens hjemland ikke som noget problem, idet dette sted jo er flygtningens ideelle omgivelser. Flygtningen indgår i skøn symbiose med det territorialiserede fællesskab. I repatrieringen genfindes en forladt identitet, idet flygtningens rødder genforenes med fædrelandets livgivende muld.

Den nationale orden er dog imidlertid ingen naturlig orden, men en historisk betinget måde at inddele verden og dens befolkning i et overskueligt og kontrollerbart system. Som Sepulveda (1995) gør opmærksom på, retter forskningen inden for nationalisme et lamnende slag mod den nationale ordens naturlighed og dermed den selvfølgelighed, som repatriering markedsføres under. Menneskets har ikke et uproblematisk og endegyldigt medlemskab til en homogen kulturbærende nation, der er naturligt forankret i et bestemt fysisk sted (jvf. Warner 1994), men skaber og reproducerer igennem den daglige tale og forståelse af kultur, identitet, nationalistisk retorik og forskning en sådan overbevisning (jvf. Malkki 1992).

Jeg vil i det følgende problematisere idealiseringen af frivillig repatriering, idet jeg med udgangspunkt i konkrete empiriske eksempler denaturaliserer

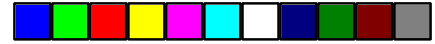
den forståelsesramme og logik, som den nationale orden og den 'liberale matematik' (Warner 1994) udgør.

Tab af identitet?

At være på afstand af et hjemland er ikke ensbetydende med tab af identitet, sådan som den nationale ordens logik foreskriver. At være flygtning, og dermed bevæge sig i den nationale ordens liminale rum, er ikke nødvendigvis ensbetydende med tab af kultur og national bevidsthed, men kan for mange være en måde at bevare og udvikle en identitet på (Stepputat 1994:176).

Lisa Malkki har i *Purity and Exile* (1995b) beskrevet, hvordan livet i eksil påvirker udviklingen og afviklingen af en national identitet. Burundi var i 1972 scene for en massakre på hutubefolkningen i landet. Malkki lavede en stor del af sit feltarbejde blandt hutuflygtninge i en flygtningelejr i Tanzania. For hutuerne i flygtningelejren var flugten fra Burundi til Tanzania begyndelsen på formuleringen af en national identitet. I flygtningelejren fandt Malkki en allestedsnærværende historisk bevidsthed, idet flygtningene var travlt beskæftigede med at konstruere deres historie som et folk, for derved at finde deres egen plads i den nationale orden - og på fremtidens landkort. At være på afstand af de identitetsgivende agre var ikke ensbetydende med tab af identitet, men derimod bevidstgørende om, at det var muligt at tilkæmpe sig en plads i den nationale orden. Flugten, og den ramme som flygtningelejren udgjorde, ser Malkki som direkte årsag til udviklingen af en national bevidsthed blandt den flygtede hutubefolkning.

Lejren har vist sig at være en frugtbar ramme for produktionen af historicitet og kategorisk nationalitet (ibid:233)³.

I modstrid med den nationale ordens stedbundne metafysik, udtørreder hutu-flygtningenes identitetsgivende rødder ikke under den afrikanske sol. Malkki finder ikke afklædte kultur- og identitetsløse flygtninge, der svømmer hjælpeløse rundt i et hav af menneskehed ('sea of humanity') (Malkki 1997:223), men derimod mennesker, der igennem formuleringen af en fælles historie skaber en national bevidsthed og identitet⁴. Flygtningenes liminalitet var paradoksalt nok ensbetydende med konstruktionen af en national renhed.

Af dem der studerer flygtninge, defineres forflyttelse [displacement] sædvanligvis som en omstyrning af (nationale) kategorier, som et internationalt problem. Her var forflyttelse tværtimod blevet en form for kategorisk renhed. (Malkki 1992:35).

Set ud fra den nationale ordens logik er der tale om et paradoks. Netop igennem en insisteren på deres status som flygtninge, på deres liminalitet og kulturløshed, blev formuleringen af en national identitet mulig.

Repatriering uden tvivl?

Ud fra den nationale ordens stedbundne metafysiske logik har flygtninge naturligvis lyst til at vende hjem. Repatriering er ikke en kun en mulighed, men en selvfølgelighed. Fra flygtningenes perspektiv forekommer repatriering dog ikke altid som en selvfølgelig og ideel løsning. Som Roger Zetter (1994) viser med sin analyse af muligheden for frivillig repatriering af de græsk-cyprioter, som i 1974 flygtede fra den tyrkisk besatte del af Cypern, er det nødvendigt at inddrage eksilets varighed og konkrete socio-økonomiske kontekst, idet disse faktorer spiller

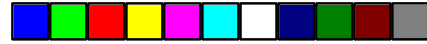
en vigtig rolle for flygtningenes incitament til at vende tilbage⁵. Selvom det lykkes af finde en politisk løsning på konflikten, er det ikke ensbetydende med, at alle flygtninge vender tilbage. Flygtninge er ikke bevidstløse brikker i et nationalstatsligt puslespil med dets egen inertie og lovmæssighed, men tænkende individer, der hver ud fra deres situation, inddrager argumenter for og imod repatriering. Spørgsmålet bliver da ikke så meget om hvor mange, men om hvem, der vender tilbage (ibid:314).

Zetter analyserer muligheden for frivillig repatriering efter en politisk løsning på konflikten ud fra tre faktorer.

Den første faktor omhandler økonomien. Økonomisk er der ikke noget incitament til at tage tilbage. Flygtningene, som primært kom fra en landbrugsøkonomi, er blevet indkorporeret i en vel fungerende industrialiseret økonomi, hvor der er høje lønninger og ingen arbejdsløshed.

Den anden faktor omhandler sociale og kulturelle forhold. På den ene side finder Zetter, hvad han kalder for „fragmentationen af de fortrolige sociale netværk og opløsningen af landsbyfællesskaberne“ (ibid:311). Flygtningene har ikke skabt nye sociale netværk eller relationer, og udviser en generel modstand mod at lade sig integrere. Samtidig konstrueres et idealiseret billede af tiden før 1974, hvorved repatriering fastholdes som eneste mulige måde at genetablere sociale netværk og en tabt kulturel identitet. På den anden side er der dog flygtninge, som erkender, at de gamle sociale landsbyfællesskaber ikke kan genetabes ved repatriering, og at nye sociale strukturer og relationer er fremkommet. Desuden ser nogle de forandringer, som de har gennemlevet, som både nyttige og progressive.

Den tredje faktor er en inddragelse af, hvordan der i eksilet har udviklet

sig forskellige grupper med forskellige perspektiver på fremtiden. Livet i eksil har eksempelvis haft en eroderende effekt på 'andengenerationsflygtninges' ønske om at 'vende tilbage', idet de er født og vokset op i byen og ikke ønsker at 'vende tilbage' til et liv på landet⁶. Deres fremtid er ikke 'hjemme'. Dét, der for de flygtede forældre var hjemlandet, er for deres børn født i eksil et fremmed sted (jvf. Rogge 1994:14).

Det centrale i Zetters argument er, at det kun ved en forståelse af flygtningenes egne forestillinger og aspirationer er muligt at sige, om repatriering er en optimal, endelige mulig løsning⁷. En anden vigtig pointe er, at ønsket om at vende tilbage ikke kan tages for givet, men bl.a. vil afhænge af hver enkelt flygtningens tilknytning til og identifikation med det forladte sted, samt hvorledes livet i eksil udspiller sig. Zetter viser, hvordan det er nødvendigt at opstille de rammer, som både muliggør og begrænser flygtningenes valg, hvis muligheden for frivillig repatriering skal vurderes. Repatriering er ingen naturlig følge, men repræsenterer med Voutiras ord (1994:409) et pinefuldt dilemma, der kan være nøjagtigt lige så svært at løse, som afgørelsen om at flygte var at træffe⁸.

Repatriering uden problemer?

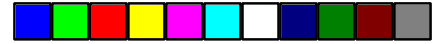
En af de største myter i idealiseringen af frivillig repatriering er, at repatriering foregår uden problemer (Rogge 1994: 21). Flygtninge vender tilbage til deres ideelle omgivelser og deres uproblematisk identiteter; den nationale orden har sin egen inert, indenfor hvilken flygtninge finder tilbage til deres naturlige plads.

Rogge & Akol (1989) beskriver, hvordan der kan være store problemer forbundet med at vende tilbage til det sted man flygtede fra. Med udgangspunkt i

en analyse af repatrieringen af sydsudanesiske flygtninge, som blev gjort mulig ved indgåelsen af Addis Abbeba Aftalen i 1972, kaster forfatterne lys på de økonomiske og sociale problemer, der var knyttet til reintegrationen i Sudan. At vende hjem var ikke for alle en uproblematisk eller naturlig ting. Afgørende for om repatriering lykkedes, var rammerne for opholdet i eksil. For de flygtninge, som havde opholdt sig i Uganda, var hjemkomsten til Sudan problematisk, idet de i eksilet havde gennemgået en fundamental ændring af attituder og holdninger. Integrationen i det ugandiske samfund viste sig ved repatrieringen i Sudan at være et problem, idet det var svært at omstille sig til hjemlandets ellers 'ideelle' og 'naturlige' omgivelser. Desuden gjorde den velfærdsmæssige fremgang, som de sudanesiske flygtninge oplevede i Uganda, det svært at vende tilbage til et land, som i deres øjne manglede både skoler, lægeklinikker og en ordentlig vandforsyning (ibid:195).

Rogge & Akhol (1989) fremstiller de konkrete problemer, der kan være forbundet med frivillig repatriering. Deres analyse er dog problematisk, idet de tager for givet, at repatriering i sidste instans altid er en logisk og rigtig løsning. De forstår udelukkende flygtninge ud fra den nationale ordens logik, hvorfor problemet alene findes i de konkrete økonomiske og sociale årsager, der forhindrer en vellykket repatriering. Med identificeringen og forståelsen af de økonomiske og sociale problemer, der kan være forbundet ved at omstille sig fra livet i eksil til livet i hjemlandet, mener de, at fremtidig repatriering er den bedste og eneste løsning på Afrikas flygtningeproblem (ibid:198).

I Finn Stepputat's (1994) beskrivelse af repatrieringen af guatemalanske ma-

yaindianerne fra flygtningelejre i Mexico, findes en fundamentalt anderledes og mere nuanceret forståelse af repatriering. Repatriering er i Stepputats analyse langt fra en naturlig løsning, endsi-ge en uproblematisk vendt tilbage til det forladte hjemland, men ses derimod som en kamp mellem de hjemvendte flygtninges og den guatemalanske regeringens forskellige forestillinger om, hvad det vil sige for mayaindianerne at vende tilbage til nationalstatens folder. Indianerne vender ikke tilbage til et vakuum, til en ubenyttet plads på den nationale ordens landkort, men indtræder derimod på den scene, som en 'rummets politik' ('the politics of space') udgør⁹. Forståelsen af repatriering indebærer analysen af, "...hvordan de hjemvendte forestiller og *skaber sig et sted inden for det nationale territorium*" (ibid:178, min kursiv).

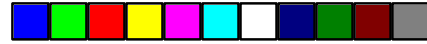
Mayaindianerne ønskede, at repatrieringen skulle udmunde i etableringen af isolerede samfund, hvorimod den guatemalanske stat ønskede, at indianerne skulle bosætte sig i forskellige allerede eksisterende landsbyer (ibid: 177). Efter lang tids forhandling med regeringen fik indianerne lov til at bosætte sig, som de havde ønsket det. Stepputat fortolker indianernes insistensen på at etablere isolerede 'retursamfund' som en forsvarsstrategi overfor statens magts kontrol over landets territorium og befolkning, idet de herigennem opnåede en vis autonomi overfor staten. De ejede deres egen jord, og samarbejdede kun i ringe grad med staten. Flygtningene samarbejdede derimod i høj grad med forskellige internationale NGO'er. Den guatemalanske stat var kun i ringe grad til stede i det hjemvendte indianersamfund, hvori- mod 'det internationale samfund' havde en bred vifte af repræsentanter inden for murene. I Stepputats analyse

indgår de repatrierede indianske flygtninge derved i et globalt netværk, hvorved de indtræder i et transnationalt rum. Repatrieringen af de indianske flygtninge til Guatemala var altså ikke ensbetydende med reproduktionen af den nationale orden, men derimod ensbetydende med konstruktionen af et samfund, der netop undergravede selve denne ordens metafysik.

For Stepputat er repatrierings- og re-integrationsprocesser en glimrende mulighed for at analysere de forskellige måder, hvorpå steder tilskrives mening, og hvordan disse meninger forhandles. Det er med andre ord et felt for analysen af forbindelsen mellem magt, rum og identitet (ibid:177). I Stepputats analyse bevæger flygtninge sig ikke som brikker i en verden, hvor den nationale ordens logik er eneherkende, men i en verden med forskellige og potentielt modstridende virkelighedsforståelser, sociale og normative interesser og diskontinuierlige konfigurationer af viden (Long 1992:26). Herved er det muligt at forstå repatriering som en politisk kamp om hvis fortolkninger og interesser, der bliver herskende i definitionen og indskrivningen af et steds betydning. Repatriering er ikke ensbetydende med gensynet med en tabt identitet, eller det uproblematisk gensyn med nationalstaten, men derimod et led i en altid igangværende meningskabende proces.

Repatriering og teleologi

Idealiseringen af repatrieringen skal ses i relation til konstruktionen af en generaliseret Flygtningeerfaring (Malkki 1995a:510). Visse forskere på flygtningeområdet hævder, at alle flygtninge deler den samme erfaring ved at flygte. Denne erfaring, Flygtningeerfaringen, kan kort fortalt opdeles i tre faser. I første fase er alt normalt og stabilt, men-

nesket lever blandt dets egne et bestemt sted på landkortet; det føler sig hjemme. Anden fase er flugten og livet i eksil. Flygtningen befinder sig nu i et liminalt rum, i en tilstand af rå natur, hvor vedkommende gennemlever alvorlige traumer ved at være blevet adskilt fra sit hjem og sine 'naturlige' og 'idelle' omgivelser. Tredie fase er genforeningen med den fædrende jord. Det er genetableringen af 'normalitet', 'stabilitet' og gensynet med det savnede hjem.

At begribe flygtninge ud fra den nationale ordens stedbundne metafysik og inddele Flygtningeerfaringen i distinkte faser, hvor repatriering er det selvfølgelig endepunkt, uden at inddrage flygtninges egne forestillinger og forventninger, er meget problematisk, idet det lægger en standardiseret forståelsesramme ned over flygtningenes egne oplevelser. Hvad der for hjælpearbejdere, journalister og forskere kan fremstå som en række af velafgrænsede og forbundne begivenheder (flugt - flygtningestatus - repatriering), kan for dem, som befinder sig i centrum af begivenhederne, være relativt utydelige faser i et igangværende forsøg på at klare sig så godt som muligt (Allen & Morsink 1994:7). I sin diskussion af produktionen af etnografi fremfører Bruner (1986), at etnografier rummer deres egne implicite narrative strukturer, der ordner data i *temporale sekvenser* defineret ved systematiske relationer, og som på samme tid giver mening til erfaring og oplevelse. Det samme kan siges om Flygtningeerfaringen, idet den kan opfattes som en speciel slags narrativ, som *a priori* definerer nødvendige metodiske og begrebsmæssige komponenter i analysen og forståelsen af flygtninge, og som samtidig ordner rækkefølgen af begivenheder i en flygtnings liv (jvf. Sørensen 1997:143). Herved placeres flygtninge i en lineær og deterministisk narrativ

struktur, hvor repatriering er realiseringen af et forventet endepunkt i en allerede specificeret handlingsplan: rekonstruktionen af hjem og identitet. Flygtninge spiller de patologiserede ofre i et drama, de ikke selv har iscenesat (ibid:147). For en forståelse af flygtninge og repatriering, er det ikke altid saliggørende at insistere på det berømte turnerske overgangsritual, idet enhver oplevelse og forståelse er subjektiv og som sådan ikke kan udledes fra en på forhånd givet forståelsesramme.

Der ligger i idealiseringen af frivillig repatriering og i konstruktionen af en generaliseret Flygtningeerfaring en tro på, at det er muligt at vende udviklingen om, at genetablere livet og genfinde hjemmet som det var før flugten og livet i eksil. Idealiseringen af repatriering hviler da på mere end blot en forvirring mellem hjem og sted, idet der er en grundlæggende nostalgi for selve det at skrue tiden tilbage og begynde som før flugten (Warner 1994:171). Det er muligt at tage tilbage til et sted, men det er ikke muligt at rejse tilbage i tiden. Idealiseringen af frivillig repatriering fornægter selve livets temporalitet og de forandringer, som foregår over tid. Flygtninge kan vende tilbage til det sted de forlod, men i mellemtiden har både dette sted og flygtningene selv forandret sig, hvorfor der egentlig ikke er tale om nogen repatriering eller reintegration, men kun om patriering og integration.

Som eksemplet med repatriering af mayaindianere til Guatemala viser, er identiteter ikke endeligt givet ved en entydig relation til et bestemt sted, men skabes og omformes i en kontinuerlig betydningskabende proces. Repatriering er derfor ikke endepunkt i en standardiserbar narrativ, hvor identitet og hjem rekonstrueres, men led i en socialt konstrueret og forhandlet proces,

hvor identitetsdannelsen ikke standser ved gensynet med den fædrede jord, men for altid vil være et igangværende og ufærdigt projekt (jvf. Malkki 1995a: 516).

Repatriering og hjem

I idealiseringen af frivillig repatriering forvirres begreberne sted og hjem, idet de sættes lig hinanden. Hjem er dog ikke alene, endsige altid et bestemt fysisk område, idet begrebet først og fremmest er givet ved nogle specifikke kvaliteter. I sin beskrivelse af muligheden for repatriering af de græsk-cypriotiske flygtninge, citerer Zetter (1994) en kvinde i hendes karakteristik af livet i eksil:

Før, hvis nogen havde en ven, så var han alles ven, men nu har vi ikke den samme *tillid*. Vi har mistet følelsen af at *høre til* (ibid:311, min kursiv).

Uden tillid og tryghed til ens omgivelser, er det svært at føle sig hjemme. Eller som Warner udtrykker det:

Det er relationerne til andre, som forankrer mennesket i dets eksistens, og ikke den fysiske forankring af mennesket og gruppen i et givet rum (Warner 1994:165).

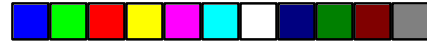
Hvis hjem ikke primært opfattes som fysisk givet, men derimod som karakteriseret ved et menneskes tryghed til dets omgivelser, er det muligt at tabet af hjem indtræder allerede før mennesket krydser en nationalstatslig grænse (jvf. Daniel & Knudsen 1995:1). Dét, der for Daniel & Knudsen (1995) er grundlæggende for etableringen af tryghed og tillid og dermed følelsen af at være hjemme, er en familiaritet med en bestemt 'væren-i-verden' - en vis forudsigtelighed i omgangen med andre

mennesker (ibid:1). Hvis forståelsen af flygtninge skifter fra at være givet ved den nationale orden og i stedet centrerer sig om manglen på tillid og tryghed, krakker den førromtalte teleologiske udviklingsramme, indenfor hvilken repatriering udgør mål og endepunkt. Flygtningeproblemet handler derfor ikke først og fremmest om at få sendt flygtningene tilbage, men om at genetablere tillid og tryghed til omgivelserne. At 'finde hjem' bliver således en langt mere kompleks proces end antaget i idealiseringen af repatriering.

Repatriering og den menneskelige eksistens

Repatriering idealiseres på baggrund af en fejlagtig opfattelse af, hvad identitet og menneskelig eksistens er. Det er en løsning, som beror på et billede af verden, hvor der eksisterer entydige relationer mellem mennesker, steder, nationer og stater. Igennem repatriering af flygtninge forestilles det at være muligt at genskabe identiteter med den liberale matematiks klarhed.

For Daniel Warner (1994) er repatriering en konsekvens af menneskets ønske om at bebo en verden, der netop er givet ved matematisk klarhed. Idealiseringen af repatriering sker altså på baggrund af en nostalgi for den nationale ordens entydighed. Igennem idealiseringen af de symmetrier og entydige relationer, som eksisterer inden for den nationale orden, fornægter vi imidlertid livet og den menneskelige eksistens sande væsen. Ifølge Warner er menneskets eksistens ikke givet ved matematiske ligningers klarhed, men følger derimod en vej brolagt med flertydighed, paradokser, forandringer, usammenhænge og forhandlinger (ibid:167). Mennesket har med andre ord ingen entydig og endelig identitet, sådan som den nationale ordens stedbundne me-

tafysik ellers foreskriver, men derimod mange forskellige og muligvis modstridende identiteter, der til stadighed er under forandring. Mennesket må affinde sig med at leve et liv, hvor ...den konventionelle karakter af socialt etablerede identiteter, implicitte standarder og eksplicitte normer, er stillet til skue. (Warner 1992:371). Sådan er menneskets vilkår, alt andet er selvbedrag. I Warners fortolkning af mennesket og dets eksistensbetingelser er selvbedraget dog netop uomgængeligt, idet det har en iboende trang til at skabe fællesskaber baseret på forestillingen om enshed (ibid.:368). Mennesket søger den nationale orden med dens matematiske klarhed. Det søger det entydiges univers, hvor identiteter er uforanderlige og uproblematisk; det søger hjem til det homogene og organiske fællesskab, for der at finde dets bestemmelse. Mennesket søger dog i blinde og vil aldrig kunne realisere nostalgien for den nationale ordens klarhed, hvorfor det er dømt til at leve med en konstant følelse af hjemvé, i en konstant higen efter at få opfyldt et behov om at finde det entydiges og uforanderliges hjem. Et tillidens og tryghedens hjem, der er givet ved den fuldstændige familiaritet med et bestemt habitus (jvf. Daniel & Knudsen 1995:1). Den administration af steder og rum, som ligger i repatriering, skal derfor ses som konsekvens af en 'hjemvéens politik' (Warner 1994:167).

I lyset af ovenstående er det åbenlyst, at idealiseringen af repatriering foretages på en fejlagtig forestilling om den menneskelige eksistens. Idealiseringen af repatriering er topmålet af selvbedrag og arrogance, idet selve den menneskelige eksistens omskiftelighed og menneskets permanente hjemløshed fornægtes. Flygtninge og ikke-flygtninge er da i virkeligheden ikke væsensforskellige, idet flygtninge blot er den fysi-

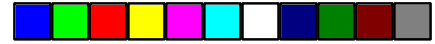
ske manifestation af den omskiftelighed, som er en del af alle menneskers vilkår. Som jeg understregede tidligere i fortolkningen af Flygtningeerfaringen som en standardiseret narrativ, giver denne narrativ mening til vores - læs ikke-flygtninges - erfaring og oplevelse. I kategoriseringen af andre som flygtninge og igennem konstruktionen af Flygtningeerfaringen, muliggøres fornægtelsen af vores eksistens dynamik og usikkerhed. Flygtningens psykologiske traumer forklares med reference til selve flugten, hvorved vi jager de dæmoner, som plager vores egen eksistens, på porten. Flygtninge og idealisering af repatriering kan ses som en måde, hvorpå vi kan skabe mening med vores egen eksistens.

Repatriering og humanisme

Repatriering fremføres og idealiseres ofte med henvisning til humanistiske hensyn:

...frivillig repatriering anerkendes som den bedste mulighed. Men det er mere end det, og kan i virkeligheden betegnes som *ikke blot en løsning, men en retlighed*. Enhver flygtning verden over besidder retten til at vende hjem. *Enhver flygtning, som tvunget af omstændighederne må leve i eksil, fornægtes en basal menneskerettighed* (Frelic i Chimini 1991, min kursiv).

Her legitimeres repatriering ikke med henvisning til den nationale ordens logik, men derimod til et brud på en basal menneskerettighed. Fra udelukkende at være defineret som en person, der har krydset nationalstatslige grænser, og som følge heraf befinder sig i den nationale ordens blinde vinkel, forstås flygtningen altså som en person, hvis

menneskerettigheder er brudt.

Koblingen mellem repatriering og rettigheder ser på overfladen ud til at rumme muligheden for en ny forståelse af flygtninge, hvor fokus ikke ligger på stater og grænser, men derimod på mennesket og dets rettigheder. Mennesket har ret til at vende hjem til sit hjemland og leve som et frit menneske. Inden for et humanistisk flygtningeparadigme er det ikke afgørende om flygtningen har krydset en statsgrænse, hvorved der åbnes op for det internationale samfunds beskyttelse af internt fordrevne;

...flygtningelovgivning ville være sammenfaldende med menneskerettighedslovgivning, og skiftet være komplet (ibid:264).

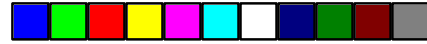
Retten til repatriering støder imidlertid på princippet om staters suverænitet. Stater har en uanfægtelig ret til selv at bestemme, hvem de vil lukke ind. Retten til repatriering og til at leve frit i sit eget land står altså overfor princippet om statens suverænitet. I praksis er det princippet om statens suverænitet, som løber af med sejren. Det internationale samfund iværksætter meget sjældent praktiske tiltag, der kan gøre de humane ord til virkelighed¹⁰. Derfor repræsenterer idealiseringen af repatriering af flygtninge, med henvisning til humanistiske årsager, en konfirmation af en national orden bestående af suveræne stater.

Lokaliseringen af repatriering inden for en humanistisk diskurs kan legitimere visse landes afvisende flygtningepolitik. Repatriering kan med andre ord bruges som en god undskyldning for ikke at give flygtninge asyl, da det bedste for mennesket jo er at være 'hjemme'. Et andet problem med legitimeringen af repatriering, ved henvisning til

humane hensyn, er den selvfølgelighed, som repatriering indhylles i. Hvis det er en almen menneskeret, bør alle flygtninge vel ønske at repatrieres. Jeg mener det er vigtigt at fastholde, at repatriering ikke er nogen entydig eller selvfølgelig afgørelse, hvorfor en naturalisering ved henvisningen til universelle humane hensyn er meget uheldig. Som Aleinikoff (1995) og Chimini (1991) begge retter vores opmærksomhed imod, ville en virkelig humanistisk flygtningepolitik ikke tage repatriering som givet, men i stedet lytte til flygtningenes egne aspirationer og virkelighedsfortolkninger.

Konklusion

Jeg har beskrevet nogle opfattelser af identitet og flygtninge, som er nødvendige for forståelsen af UNHCRs og visse forskeres idealiseringen af repatriering. Jeg har vist, hvordan disse forståelser er fejlagtige, hvorfor selve markedsføringen af repatriering som den i enhver henseende optimale løsning på flygtningeproblemet er illegitim. Hermed ikke sagt, at repatriering ikke i mange tilfælde *kan* være den optimale løsning i en given situation. Problemet findes i selvfølgeligheden og automatikken i idealiseringen af repatriering. Repatriering kan aldrig være den automatiske og selvfølgelige løsning for alle flygtninge skåret over én kam. En legitim idealisering af repatriering skal ske med eksplicit henvisning til tilbundsående undersøgelser af de specifikke omstændigheder i den konkrete situation, og ikke til en implicit forestillingsverden med en sedentær metafysik. Man skal med andre ord tage alle de forhold, som enten taler for eller imod en repatriering i betragtning, inden den endelige løsningsmodel iværksættes. Herunder inddragelsen af flygtningenes egne forestillinger og aspirationer, de prakti-

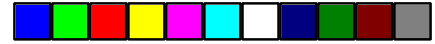
ske problemer, der kan være forbundet med reintegrationen i hjemlandet, samt en vurdering af, om repatriering overhovedet er en realiserbar mulighed. Herved fremkommer et meget mere nuanceret billede af hele flygtningeproblematikken og dens løsningsmuligheder. Alle flygtninge tænker naturligvis ikke ens, og har derfor forskellige ønsker og strategier i en given situation. For nogle vil det måske være ideelt at forsøge at vende tilbage, idet identifikationen med et bestemt sted eller land er meget stærk. Relationen mellem sted og menneske er måske ikke naturlig, som den nationale orden foreslår, men jeg vil samtidig ikke afvise, at steder og forestillingen herom kan være en meget vigtig ingrediens i et menneskes forståelse af sig selv, og dét, der i sidste ende kan motivere en flygtning til at vende hjem. At noget er en konstruktion betyder altså ikke, at det ikke har virkelig betydning, og ikke kan have virkelige konsekvenser.

At forsøge at formulere en flygtningepolitik, der i overvejende grad er baseret på flygtninges egne perspektiver, der så at sige ser problematikken fra flygtninges egne synsvinkler, er set fra et humanistisk synspunkt meget ideelt, men set fra et nationalstatsligt og nationalpolitisk synspunkt meget naivt. Nationalstater og verdenssamfundets politikere tænker ikke alene ud fra den nationale ordens sedentære metafysik, men også på stemmer og genvalg. Flygtningepolitik er da altid et resultat af mange forskellige forhold, så som den offentlige opinion, parlamentariske muligheder, økonomi, fordomme, uerkendte forståelser og måske så til sidst en virkelig humanisme, der forsøger at inddrage flygtninges egne synspunkter. I formuleringen af en løsning af flygtningeproblemet optræder der altså altid mange forskellige aktører, der hver

især har potentielt modstridende forståelser og opfattelser. Der er bl.a. UNHCR, nationale politikere, NGO'er, forskere og naturligvis flygtninge selv. En løsning på et givent flygtningeproblem er da aldrig en selvfølgelighed, men netop resultatet af den forhandling, som finder sted inden for det felt, der har flygtninge som genstand.

Jeg mener, at det er den kritiske samfundsvidenskabs rolle at bidrage til forståelsen af, at repatriering kun er en naturlig og ideel løsning inden for den forestillingsverden, der hedder den nationale orden; at repatrieringens idealitet afhænger af situationen og ikke af en bestemt forestilling. Det er desuden samfundsvidenskabens rolle at forske i, hvad det vil sige at være flygtning, at vende hjem, at reintegrere, og hvad et hjem egentlig er. Herudover kræves der selvfølgelig en empirisk undersøgelse af enhver konkret flygtningeproblematik, for herigennem bedre at kunne skitsere mulige løsninger. Påtager samfundsvidenskaben sig dét ansvar, der findes i at nuancere forståelsen af flygtninge, er det muligt at bidrage til en bedre løsning af flygtningeproblematikken.

Begynder man at forholde sig kritisk til det naturlige i den nationale orden og analyserer hvilke elementer og forestillinger, der gør sig gældende heri, opdager man ikke alene, at den generelle idealisering af repatriering er uholdbar, men at der i virkeligheden er tale om noget af et paradoks. Repatriering hviler egentlig på en etnonationalistisk tankegang; på forestillingen om menneskets naturlige tilhørsforhold til et bestemt sted og folk. Denne forestilling har afstedkommet mange krige. Det er altså paradoksalt nok den nationale ordens logik, som ligger bag både flygtningeproblemets opståen og løsning. Er repatriering da overhovedet nogen løs-

ning på flygtningeproblemet, idet der uvilkårligt altid vil være krig på Jorden, hvis alle mennesker handler efter den nationale ordens sedentære metafysiske logik og følger deres rødder?

At forholde sig kritisk til det selv-følgelige og naturlige i repatriering kan også være at spørge, hvorfor det netop er 90'erne, der er udnævnt til at være repatrieringens årti. Det, jeg hidtil har gjort, er egentlig blot at beskrive de forestillinger og antagelser om identitet, der muliggør idealiseringen af repatriering, men den nationale orden er jo ingen ny orden, så hvorfor netop nu? For at svare herpå er det nødvendigt at analysere, hvordan hele flygtningesituationen har ændret sig i tidens løb. Til forskel fra tidligere, hvor repatriering nærmest var en utænkkelighed, er den kolde krig ovre, og vesten kan ikke længere score billige point på at tilbyde asyl til alle de flygtninge, som slap ud fra kommunismens jerntæppe. Set fra et internationalt politisk perspektiv befinder vi os med andre ord i en radikalt anderledes verden end for blot ti år siden. Flygtningene af idag er ganske enkelt nogle andre mennesker, idet størstedelen er flygtet fra etniske krige, og ikke fra et totalitært og undertrykkende system. Som Anne Knudsen (1996) påpeger, er det med et kulturrelativistisk livssyn svært at vælge side i en krig over etnisk tilhørsforhold, idet den ene kultur jo kan være lige så god som den anden. Herved bliver det sværere at byde en kulturel flygtning end en politisk flygtning indenfor.

Kulturelle flygtninge har ingen allierede, fordi de ikke har noget andet argument, end det faktum, at de er blevet tvunget til at flygte (ibid:22).

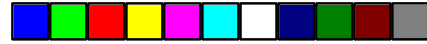
Et andet vigtigt forhold, som har æn-

dret sig over tid, og som angiveligt har influeret i idealiseringen af repatriering netop nu, er den eksplosive udvikling i antallet af flygtninge. Ifølge Dansk Flygtningehjælp var der i perioden 1975-79 ca. 2,5 mill. anerkendte flygtninge i verden. Dette tal steg til ca. 4,5 mill. i perioden 1980-84, og til ca. 26,5 mill. i den efterfølgende periode mellem 1985 og 1989. I årene 1995 og 1996 opgøres tallet til ca. 29 mill. flygtninge (Dansk Flygtningehjælp 1997). Set fra et praktisk synspunkt er det da forståeligt, hvorfor repatriering fremhæves til fordel for de andre to varige løsninger - integration i modtagerlandet eller genbosætning i et tredje land. Det er sagt med andre ord sværere at integrere eller genbosætte et par hundrede tusinde end et par hundrede flygtninge. I situationer, hvor der på ét sted er mange hundrede tusinde flygtninge, kan idealiseringen af frivillig repatriering da være meget forståelig.

Jeg har her til slut blot overfladisk forsøgt at svare på, hvorfor repatriering netop nu fremhæves som løsningen på flygtningeproblemet. For virkelig at svare herpå kræves der naturligvis en mere tilbundsående analyse af, hvordan flygtningesituationen og selve forståelsen af flygtninge har ændret sig igennem årene. Der er altså rigeligt at tage fat på for en kritisk samfundsvidenskabelig analyse, der ikke a priori vil tage det ideelle i frivillig repatriering for givet.

Noter

1. At den nationale ordens ophav er metafysisk, betyder i denne sammenhæng, at den er forklaringsprincip for alt andet. At det er et 'førsteprincip' om hvordan verden ser ud og hvordan mennesket ser ud i den.
2. Alle nationer er kulturelt forskellige, men organiseret og givet ved det samme princip. For at indtage en plads ved den nationale ordens runde bord, må der defineres en kulturel forskellighed på baggrund af en fælles metafysik.

sik. Den nationale orden kan altså opfattes som et verdensomspændende kategoriseringssystem, som bygger på en ideologi om *diskontinuerlige* kulturelle forskelle, der er organiseret på *analogvis*.

3. At det er den konkrete ramme for eksilet, som i høj grad bestemmer konstruktionen af en kategorisk national identitet, underbygges af den konklusion som Malkki (1995b) drager af sit studie af de flygtninge som bosatte sig i byen Kigoma. Byens rum gav i modsætning til tilværelsen i lejren disse flygtninge større mulighed for at have forskellige identiteter, hvorfor den historiske bevidsthed var bemærkelsesværdigt manglende. Den nationale identitet var en forhindring for at begå sig i byen. I stedet udviklede flygtningene i byen kosmopolitiske identiteter (ibid.:252).

4. Flygtningene i lejren modsagde desuden den dehistorisering og depolitisering, som Malkki (1997) finder er meget udbredt i forståelsen af flygtninge. Flygtningene skaber og politiserer en national identitet, der har sit udspring i en levende historisk bevidsthed.

5. En konklusion, som også kan drages fra Lisa Malkkis (1995b) studie af hutu-flygtninge i det østlige Tanzania, idet det var forskellige sociale omgivelser, der påvirkede flygtningenes ønske om at vende tilbage til Burundi.

6. At eksilet kan have en eroderende effekt på ønsket om at vende tilbage, er ingen selvfølge. Daphne Winland (1994) beskriver, hvorledes det primært var blandt ungdommen i den kroatisk diaspora i Canada, at ønsket om at vende tilbage til et uafhængigt Kroatien var fremherskende. Dog er der den vigtige forskel, at det i tilfældet med 'andengenerationsflygtninge' på Cypern var forholdet i eksil, der havde en eroderende effekt på ønsket om at vende tilbage, hvorimod det i tilfældet med den kroatisk ungdom, var den Kroatisk uafhængighed, som skabte ønsket om at vende tilbage.

7. I sin beskrivelse af repatriering ud fra et retsligt perspektiv, konkluderer Aleinikoff (1995: 268) på lignende vis, idet han understreger nødvendigheden af at lytte til flygtningenes egne stemmer i udformningen og prioriteringen af løsninger. Aleinikoff beskriver hvorledes det er det internationale samfunds pligt at stille sig *faciliterende* over for flygtningen - han advokerer altså for et synspunkt, der også gør sig gældende inden for udviklingsdiskussionen, hvor selv samme begreb bliver anvendt i beskrivelsen af antropologens rolle i det parti-

cipatoriske udviklingsprojekt (jvf. Long 1992). Jvf. Malkkis (1995:506) observation af, hvorledes udviklingsteori har en tendens til at kolonisere forståelsen af flygtninge.

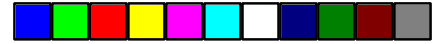
8. Ofte tvinges flygtningene dog til at vælge repatriering, idet mange lande hvor flygtninge opholder sig midlertidigt, bevidst forringer flygtningenes rettigheder og livsbetingelser. Flygtninge kan ikke smides tilbage til der hvor de kom fra -princippet om *nonrefoulement* - men hvis de bliver sat på vand og brød finder de nok selv tilbage igen. „Hvis målet er at komme af med flygtninge, uden det ser ud som om de repatrieres med tvang, er der en række tiltag som f.eks. at reducere ydelser, indskrænke indtægtsmuligheder, begrænse bevægelses- og tankefriheden, der alle kan anvendes til at påvirke flygtninges ønske om repatriering.“ (Rogge 1994:33). Den nationale ordens logik skal åbenbart smøres engang imellem. Denne betragtning stiller idealisering af 'frivillig' repatriering i et noget andet lys.

9. Rummets politik er relateret til spredningen af nationalstaten som samfundsorganisatorisk princip. Det er den politiske administration af rum, som en nationalstat udfører. Det er med andre ord den politik, på hvilken den nationale orden hviler.

10. I denne sammenhæng kan det fremhæves, hvorledes de europæiske nationer tøvede længe med at intervenere i konflikten i det tidlige Jugoslavien (Aleinikoff 1995:265).

Litteratur

- Aleinikoff, T. Alexander 1955: „State-centered Refugee Law: From Resettlement to Containment“, in Daniel, E. Valentine & Knudsen, John Chr. (red.) *Mistrusting Refugees*. California: University of California Press: 257-278.
- Allen, Tim & Morsink, Hubert 1994: „Introduction: When refugees go home“, in Allen, Tim & Morsink, Hubert (red.) *When Refugees Go Home*. Geneva: United Nations Research Institute for Social Development: 1-13.
- Bruner, Edward M. 1986: „Ethnography as Narrative“, in Turner, V. W. & Bruner, E. M. (red.) *The Anthropology*

- of Experience*. Chicago: University of Illinois Press: 139-155.
- Chimini, B. S. 1991: „Perspectives on Voluntary Repatriation: A Critical Note“. *International Journal of Refugee Law*, 3 (3): 541-546.
- Daniel, E. D. & Knudsen, J. C. 1995: „Introduction“, in Daniel, E. Valentine & Knudsen, John Chr. (red.) *Mistrusting Refugees*. California: University of California Press: 1-12.
- Dansk Flygtningehjælp 1997: *FlygtningeTal: 3. Anerkendte flygtninge 1956-1996 på Dansk Flygtningehjælps hjemmeside* m. adressen: <http://www.drc.dk/dk/pub/tal/03.html>
- Knudsen, Anne 1996: „Culture Refugees? Public images of culture and politics“. *Anthropology in Action*, 3(1): 21-23.
- Long, Norman 1992: „From paradigm lost to paradigm regained? The case for an actor-oriented sociology of development“, in Long, Norman & Long, Ann (red.) *The Battlefields of Knowledge. The Interlocking of Theory and Practice in Social Research and Development*. London: Routledge: 16-43.
- Malkki, Lisa 1992: „National Geographic: The Rooting of Peoples and the Territorialization of National Identity among Scholars and Refugees“. *Cultural Anthropology*, 7(1): 24-44.
- Malkki, Lisa 1995a: „Refugees and exile: From „Refugee Studies“ to the National Order of Things“. *Annual Review of Anthropology*, 24(1): 495-523.
- Malkki, Lisa 1995b: *Purity and Exile: Violence, Memory, and National Cosmology among Hutu Refugees in Tanzania*. Chicago: University of Chicago Press.
- Malkki, Lisa 1997: „Speechless emissaries: refugees, humanitarianism, and dehistoricization“, in Olwig, Karen F. & Hastrup, Kirsten (red.) *Siting Culture - the shifting anthropological object*. London: Routledge: 223-254.
- Rogge, John R. & Akol, Joshua O. 1989: „Repatriation: Its Role In Resolving Africas Refugee Dilemma“. *International Migration Review*, 23(2): 184-200.
- Rogge, John R. 1994: „Repatriation of refugees. A not so simple 'optimum' solution, in Allen, Tim & Morsink, Hubert, (red.) *When Refugees Go Home*. Geneva: United Nations Research Institute for Social Development: 14-49.
- Sepulveda, Danielle C. 1995: „Challenging the assumptions of repatriation“. *The Courier*, 150(marts/april): 83-85.
- Stepputat, Finn 1994: „Repatriation and the Politics of Space: the Case of the Mayan Diaspora and Return Movement“. *Journal of Refugee Studies*, 7(2): 175-185.
- Sørensen, Birgitte Refslund 1997: „The experience of displacement. Reconstructing places and identities in Sri Lanka“, in Olwig, Karen F. & Hastrup, Kirsten (red.) *Siting Culture - the shifting anthropological object*. London: Routledge: 142-164.
- Zetter, Roger 1994: „The Greek-Cypriot Refugees: Perceptions of Return under Conditions of Protracted Exile“. *International Migration Review*, 28(2): 307-322.
- Voutira, Effie 1991: „Pontic Greeks Today: Migrants or Refugees?“ *Journal of Refugee Studies*, 4(4): 400-420.
- Warner, Daniel 1992: „We Are All Refugees“. *International Journal of Refugee Law*, 4(3): 365-372.
- Warner, Daniel 1994: „Voluntary Repatriation and the Meaning of Return to Home: A Critique of Liberal Mathematics“. *Journal of Refugee Studies*, 7(2): 161-174.